

vished for, at svingtende selvrekuttering ikke var noget karakteristisk fænomen i 1700-tallets provinsborgerskab, tværtimod. Hertil kommer, at Albert Olsens tese ikke var baseret på statistiske udregninger alene. I en artikel i »Scandia« fra 1933 (som Løgstrup vistnok har oversat) kunne han underbygge sit synspunkt ved hjælp af en række kildesteder, der navnlig viste, hvordan godsejerne ved hjælp af stavnsbåndet havde fuld kontrol over de bønderdrengene, der blev sat i lære hos købstædernes håndværksmestre. I en masse tilfælde blev disse lærlinge efter endt uddannelse trukket hjem på herresædet, hvor de som betjente eller domestikker udførte de håndværksarbejder, købstæderne havde monopol på. Denne udvikling var til skade for bysamfundenes økonomiske udvikling, og stavnsbåndet bar sin del af ansvaret herfor.

»Bundet til jorden« indeholder unægtelig meget interessant og inspirerende stof. Der er fine skildringer af, hvordan individuelle *desperados* gjorde modstand mod stavnsbåndets umenneskeligheder. Og man godter sig, hver gang landsretten i Viborg omstøder de lokale herredsfogeders eller birkedommeres uvederhæftige fortolkninger af stavnsbåndsforordningerne. Men hvad angår det samlede indtryk af Løgstrups bog, er det vel rigtigst at karakterisere den som *revisionistisk*. Den er et opgør med en lang tradition i dansk historiskrivning, som har gjort stavnsbåndet til prægelknabe for det 18. århundredes undertrykkelse af bonden. Men opgøret bliver indimellem for diffust og halvhjertet, fordi Løgstrup ikke har sat sig tilstrækkelig godt ind i den historiske litteratur.

Birgit Løgstrup: Svar til Asger Simonsen

Redaktøren har bedt mig kommentere Asger Simonsens indlæg. Det sker med følgende mere generelle bemærkninger om at skrive historie.

Ældre forskning

Naturligvis starter al historieforskning med at læse, hvad tidligere forskere har ment om den periode/de problemer, der skal behandles. Sagt lidt klichéagtigt, så hviler hver generation af forskere på de forudgående generationer.

Herom kan der ikke være uenighed.

Det er derimod ikke det samme som et krav om at behandle de samme problemstillinger som de tidligere generationer. Enhver er tværtimod forpligtet til ud fra sit engagement i nutiden at stille relevante spørgsmål til fortidens kildemateriale. Ellers vil historieforskning blive aldeles ligegyldige puslerier for nogle få forskere.

I »Bundet til jorden« har jeg *forsøgt* dels at læse kilderne på en ny måde, dels at finde materiale, der kunne sige noget om, hvordan stavnsbåndet fungerede for de direkte implicerede d.v.s. drengene og karlene – og ikke bondestanden som sådan. For denne problemstilling bliver dagligdagen det afgørende emne. Derfor har jeg ikke i denne sammenhæng fundet det væsentligt at tage stilling til de store ord om stavnsbåndets indvirken på bondestandens moral o.s.v. Det er klicheer, der stammer fra reformdebatten om ophævelse af godsejerstyret. Det betyder ikke, at jeg finder det uinteressant at se udviklingen i en sådan argumentation (se min artikel i *Bol og By* 1988: 1, Hvad et jubilæum kan bruges til, 20. juni 1938 – 50-årsdagen for stavnsbåndets ophævelse). Men det er metodisk forkert at bruge argumenterne i en politisk debat som kildemateriale til en undersøgelse af dagligdagen.

Desuden finder jeg personligt lange indledninger om, hvad andre har ment gennem tiderne, kedsommelige. Der er heller ikke mange, der er i stand til at referere retfærdigt.

Bevidst eller ubevidst tages det, man polemiserer imod, ud af en given sammenhæng og sættes ind i en ny, hvor de oprindelige modifikationer ikke medtages. Et arbejde skal bedømmes i sin helhed.

Jeg er dog blevet klar over, at den manglende litteraturliste gør mig sårbar over for påstanden om, at jeg overhovedet ikke kender den ældre litteratur. Må jeg derfor have lov til at henvise til litteraturlisten i min disputats »Godsejer og offentlig administrator« (1983).

Når Asger Simonsen anklager mig for ikke at kende den ældre litteratur, må jeg til gengæld have lov til at antyde, at han tilsyneladende ikke kender den nyere. Han fremhæver således, at jeg ikke benytter/tilslutter mig Rockstrohs påstand (min formulering) om, at der under hele stavnsbåndstiden var rigeligt med mandskab til hæren. I »Jorddrot og offentlig administrator« har jeg s. 302 ff påvist, at vel steg folketallet i sidste halvdel af det 18. århundrede, men lægdsstørrelsen blev nedsat i takt hermed. D.v.s. der skulle stilles flere soldater fra samme gods. En omhyggelig (og besværlig) optælling af de registreringspligtige i de enkelte lægd på Løvenborg gods i hele perioden viste, at befolkningsstigningen knap kunne holde trit med forøgelsen af mandskabsudskrivningen. Asger Simonsen kan da ikke for alvor mene, at jeg hver gang skal starte forfra og tage den gamle problemstilling op?

Hvem skriver vi for?

Det er efterhånden blevet en fast ingrediens i alle anmeldelser at stille dette spørgsmål. Det hviler på en antagelse af, at skriver man for de lærde, skriver man i et sprog. Skriver man for menigmand, sker det i et andet sprog. Men for mig eksisterer der ikke et sådant skel. Inden for historie er vi så heldige at have det almindelige sprog som arbejdsredskab, hvorfor vi ikke behøver at bruge fagudtryk som i f.eks. matematik og fysik. Et arbejde bliver derfor ikke mere videnskabeligt af at være skrevet i et uforståeligt sprog. Min erfaring fra modtagelsen af denne bog (og de mange foredrag jeg har holdt rundt i små og store foreninger) er også, at man skal passe på ikke

at undervurdere menigmand eller ikke-fag-historikere.

Det er specielt mine retsreferater, Asger Simonsen er faldet over. Det kan godt være, at en administrationshistoriker let kommer til at tage for mange aspekter med. Men det sker ud fra et ønske om at skildre fortiden i dens kringlede mangfoldighed. Men skulle man miste overblikket, kan man altid af de mange underafsnit i min bog se, hvad hensigten er. Endelig giver jeg i sammenfatningerne efter hvert kapitel et sammendrag af, hvad jeg ville med kapitlet. Dette synes Asger Simonsen ikke at have bemærket.

Mobilitet

Den grundlæggende uenighed bunder til syvende og sidst i vurderingen af bevægeligheden i stavnsbåndstidens bondesamfund. Jeg mener så afgjort, at muligheden for både social og geografisk mobilitet var til stede og blev udnyttet. Desværre tillader kildematerialet ikke at foretage en præcis talopgørelse. Jeg forsøger dog flere steder at bringe nogle tal (s. 159, 177, 183, 209–13), fordi også jeg er underlagt tidens talmysticisme. Men undertiden må man nøjes med kildernes mere sporadiske oplysninger om bortrejse.

Asger Simonsen fremhæver som et tilsyneladende nyt argument for manglende bevægelighed, at håndværksmesteren ifølge lærlingekontrakterne skulle sende læredrengene hjem igen efter udstået læretid. Han synes at have overset, at jeg s. 190–193 har en gennemgang af Horsens Snedkerlaugs kontraktbog og her gør opmærksom på dette forhold. Men én ting er den normative kilde, der pålægger mesteren at sende svenden hjem. Noget andet er det faktiske forhold. F.eks. stak murersvenden Anders Larsen Dam af fra Ørslevkloster i 1762 efter at være vendt tilbage som udlært murersvend (s. 167 og 199). Det var lettere at klare sig uden for landsbyen, når man havde papirer på en gennemført uddannelse.

Med i uenigheden om bevægelighed hører også den forskellige vurdering af Albert Olsens undersøgelse af bybefolkningen på grundlag af borgerskabsprotokoller. Denne ser det stagnerende folketal i købstæderne

som en følge af stavnsbåndet. Når karlene var bundet til godserne, kunne de ikke flytte til byerne og bidrage til deres vækst, lyder hans argumentation. Heroverfor fremfører jeg, at befolkningen i købstæderne som helhed gik tilbage i 1700-tallet, også antallet af indfødte borgerskabstagerere. Tallene siger altså noget om de små købstæders manglende tiltrækning, ikke om stavnsbåndets virkninger. Heroverfor anfører Asger Simonsen, at kontrolopslag viser, at argumentet ikke holder. (Hvis han med kontrolopslag mener borgerskabstabellerne s. 95 ff, så er det selvfølgelig også dem, jeg har benyttet). Men argumentet holder for Århus, Horsens, Nykøbing M, Vordingborg, Nakskov og de fynske købstæder. For Ribe, Viborg, Slagelse og de små købstæder på Lolland-Falster svinger de meget små tal op og ned. Men for Kolding og Helsingør gælder det ikke. Der er lakuner i materialet fra de øvrige købstæder. Noget helt andet er, at svingninger i antallet af borgerskabstagerere kan afspejle købstadstyrets behov for indtægter. Så siger tallene naturligvis intet om stavnsbåndets indflydelse. Der er dog almindelig enighed om stagnation i købstæderne i 1700-tallet, og hvorfor skulle bønderkarlene så søge derhen, hvor de ingen fremtidsmuligheder havde?

Endvidere bebrejder Asger Simonsen mig, at jeg ikke bruger argumentet med de regionale lønforskelle og den manglende vandring fra Jylland til Sjælland som et bevis på stavnsbåndets virkninger. Igen et argument, der er hentet fra det normative stof. Jeg viser

jo netop, at der trods stavnsbånd stadig skete vandring fra lavtløns- til højtlønsområder. Der kom f.eks. stadig jyske tærskere til Sjælland.

Det idylliske almueliv

Endelig skriver Asger Simonsen, at jeg kommer forbavsende tæt på at idyllisere datidens almueliv. Hvad så med historien om slegfredsbørnene og Ingeborg Nielsdatters bortførelse af sin egen dreng? (s. 42 ff). Hvad med Svenning Christensens kamp mod Overgård? (s. 48 ff). Hvad med husmandssønnen, der kom for tidligt ud at tjene? (s. 75), børnemishandling? (s. 78 ff), drilleri og kævl under hovarbejde? (s. 126 ff), godsejernes udnyttelse af fripassalg? (s. 146 ff) o.s.v.

Men det er korrekt, at jeg derudover forsøger at få fat på det almindelige hverdagsliv imellem/på trods af de mange misbrug, vi kender både fra den ældre litteratur og retskildematerialet. Fra det 18. århundrede kan man med nutidens landbrugsproblemer i baghovedet ikke undgå at bemærke det sociale liv både på landsbyens marker og på hovmarkerne. Det står i stærk modsætning til nutidens ensomhed på landet.

Men det er tilsyneladende vanskeligt at få dette mere afbalancerede budskab igennem over for den lærde verden, der stadig er fast forankret i fortidens historiske litteratur. Det går lettere over for menigmand eller ikke-faghistorikere.